

Ilpo Airio & Mikko Niemelä

Turvaako työ köyhyydeltä?

Tutkimus työssä olevien köyhyydestä vuosina 1995 ja 2000

Työssä olevien köyhyys on sosiaalipoliittisesti klassinen teema. Sen lisäksi, että klassikot aina Karl Marxista lähtien ovat olleet kiinnostuneita työväen elinoloista, liittyy se keskeisenä osana koko modernin sosiaalipolitiikan syntyyn. Otto von Bismarckin luoman sosiaalivakuutusjärjestelmän yhtenä perusjuonteena oli juuri työväenluokan integroiminen osaksi yhteiskuntaa. Työssä olevien köyhyys on myös köyhyystutkimuksellisesti perinteinen kysymys. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa köyhyystutkimuksen pioneerit Charles Booth (1895) ja Seebohm Rowntree (1901) tutkivat nimenomaan työväen elinoloja ja köyhyyttä. Työväestön toimeentulo oli 1900-luvun alussa kiinnostuksen kohteena myös Suomessa, jolloin esimerkiksi Vera Hjelt (1912) tutki ammattityöläisten toimeentuloehtoja.

Modernin sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltion kehittymisen myötä työssä olevien tilanne parantui huomattavasti. Köyhyyden näkökulmasta niin Suomessa kuin muissakin länsimaissa köyhyys on ollut ennen kaikkea työtä tekemättömän väestönosan vitsaus (esim. Nolan & Whelan 1996; Kangas & Palme 2000). Pitkään onkin pidetty selvänä, että palkkatyö on merkittävä köyhyysriskiä vähentävä tekijä. Monet kansainväliset, ennen kaikkea angloamerikkalaiset, tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että köyhyyden ja palkkatyön välinen yhteys ei ole välttämättä enää kovinkaan suoraviivainen (esim.

O'Connor & Smeeding 1993; Millar 1998). Voidaankin sanoa, että työssä olevien köyhyys (*the working poor*) on tullut takaisin "uusvanhana" sosiaalisena riskinä (ks. Timonen 2003).

Yleisesti ottaen suomalainen köyhyys on paikannettu 1990-luvun lopulla ennen kaikkea työttömiin, ja palkkatyö näyttää olevan tekijä, jonka kautta köyhyys voidaan varmimmin välttää (esim. Kangas & Ritakallio 2003). Barbara Ehrenreichin (2003) kirja *Nälkäpalkalla* nosti *working poor* -ilmiön julkiseen keskusteluun ja herätti kysymyksiä ilmiön olemassaolosta myös Suomessa. Keskustelun taustalla ei juurikaan ole ollut empiirisiä tutkimustuloksia. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sitä, kuinka laaja ilmiö työssä olevien köyhyys itse asiassa Suomessa on. Lisäksi kiinnostus kohdistuu työssä olevien köyhyydessä mahdollisesti tapahtuneisiin muutoksiin 1990-luvun lopulla. 1990-luvun lopulla tapahtuneet muutokset niin sosiaalipolitiikassa, työsuhteiden sääntelyssä kuin eriarvoisuuden ja köyhyyden kehityksessä tekevät edellisen vuosikymmenen lopun kiintoisaksi tarkastelun kohteeksi monessakin mielessä (esim. Kalela ym. 2001; Piirainen & Saari 2002; Kangas 2003). Lisämielenkiintoa vuosiin tulee siitä Palolan (2001, 71) tiedosta, että EU-maiden köyhistä 44 % saa pääasiallisen tulonsa ansiotyöstä.

Työn ja köyhyyden välistä yhteyttä tarkastellaan tässä artikkelissa ensinnä kokopäiväisen ja osa-aikaisen työn näkökulmasta ja toiseksi työn jatkuvuuden näkökulmasta. On mielenkiintoista selvittää, miten työmarkkina-aseman epävakaisuudet, kuten työttömyys tai työsuhteiden epäsäännöllisyys, vaikuttavat köyhyyteen perhetasolla. Epävakaa työmarkkina-asema ja työttömyys näyttää kasautuvan kotitaloustasolla (esim. Aalto 1996; Halvorsen 1999; Virmasalo 2002a). Palkkatyössä olevien köyhyyttä tarkastellaan perhetasolla toisaalta kotitaloustyyppien välillä ja toisaalta pariskuntien kohdalla, jolloin kiinnostus kohdistuu siihen, miten työmarkkina-aseman epävakaisuudet ja niiden kasautuminen samaan parisuhteeseen ovat yhteydessä köyhyyteen. Tutkimusaineisto koostuu kahdesta poikkileikkausaineistosta vuosilta 1995 ja 2000. Köyhyyttä lähestytään kolmella eri mittarilla, mikä mahdollistaa näin moniulotteisen kuvan köyhyyden paikantumisesta. Tässä artikkelissa ei siten olla kiinnostuneita niistä sosiaalipoliittisista implikaatioista, joita köyhyysilmiöllä yhteiskuntiin on, vaan köyhyysilmiön moniulotteisesta kuvaamisesta.

Working poor -ilmiön angloamerikkalaiset taustat

Työssä olevien köyhyys palasi köyhyyskirjallisuuteen ennen kaikkea angloamerikkalaisissa maissa. Yhdysvallat alkoi 1980-luvulla toteuttaa työvoimapolitiikkaa, jossa luotiin nopeassa ajassa suuri määrä matalapalkkaisia työpaikkoja. Samalla minimipalkkojen reaaliarvon annettiin joustaa alaspäin. Sama politiikka omaksuttiin myöhemmin

ILPO AIRIO JA MIKKO NIEMELÄ

myös muissa angloamerikkalaisissa maissa. Tämä kehitys johti palkkatyötä tekevien köyhyyden lisääntymiseen. Köyhyysongelma ei ratkennut työttömyyttä vähentämällä ja matalapalkkatöitä lisäämällä, vaan se siirtyi työtä tekevän väestön piiriin. Tutkimukset sekä Yhdysvalloissa (O'Connor & Smeeding 1993), Australiassa (Eardley 1998) että Isossa-Britanniassa (Millar 1998) kertovat palkkatyössä olevien köyhyyden olemassaolosta.

Perimmiltään kyse on suurelta osin siitä, että työntekijöiden palkat ovat yksinkertaisesti riittämättömät, mutta ongelmana on myös se, että työpaikat eivät välttämättä tarjoa kokovuotista työtä, jolloin ajaudutaan ns. pätkätöiden tai epätyypillisten työsuhteiden lisääntymiseen. Niin Yhdysvalloissa kuin Australiassakin *working poor* -ilmiön on todettu koskettavan eniten yksinhuoltajia, joilla kokopäivätyön tekeminen on harvinaista. Myös epävakaata työmarkkinatilanne, jossa työttömyys ja työssä olo vaihtuvat jaksoittain, lisää köyhyysriskiä. Nuorten työntekijöiden köyhyysriski on myös korkea, sillä suurin osa heistä toimii juuri matalapalkka-aloilla (Eardley 1998, 30, 11; Kim 1998, 67-69; Danziger & Gottschalk 1986; van Leeuwen & Pannekoek 2002.)

Kehitykseen voidaan löytää useita syitä: Ensinnäkin markkinoiden toimintaa rajoittavien instituutioiden, kuten minimipalkkajärjestelmän, rappeutuminen on synynä työväestön kasvaviin toimeentulo-ongelmiin. Näin perinteisesti hyvinvoinnin turvaajana toiminut palkkakontrolli ei enää toimi (Castles 1996, 101-106). Toiseksi taloudessa tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet työmarkkinapolitiikkaan ja tätä kautta heikentäneet matalapalkka-alojen ansiotasoa (Bane & Ellwood 1991). Kolmanneksi teollisuuden rakenne on muuttunut ammattitaitoisista ja korkeasti koulutettua työvoimaa suosivaksi (esim. Schiller 1994; vrt. Wilson 1996). Huonosti koulutetut ja ammattitaidottomat työntekijät ovat menettäneet asemaansa samalla kun koulutettujen ja ammattitaitoisten työntekijöiden arvo ansiotuloilla mitattuna on kasvanut. Tämä kehitys on johtanut palkkaerojen kasvuun ja köyhyyden lisääntymiseen palkkahaitarin alapäässä. (Yhteenvetona ks. Gottschalk & Smeeding 1997, 646-651.)

Tapaus Suomi: sosiaalinen korporatismi turvana, epätyypilliset työsuhteet uhkana?

Viimeisten kahden vuosikymmenen aikana palkkatyössä olevien köyhyys on ollut Suomessa erittäin pientä (esim. Ritakallio 1994; 2001). Palkkatyöntekijöiden taloudellinen toimeentulo liittyy luonnollisesti yhteiskunnassa harjoitettavaan työmarkkinapolitiikkaan. Työmarkkinapolitiikka voidaan nähdä Stein Ringenin (1987) sanoin regulatiivisena hyvinvointipolitiikan osana, joka on yhteydessä niin tasa-arvo-

kuin tulontasauspolitiikkaankin. Klassisessa teoksessaan *Small States in World Market* Peter Katzenstein (1985) totesi sosiaalisen korporatismiin olevan pienten maiden kannalta paras ratkaisu maailmanlaajuisessa talouskilpailussa. Pienet maat eivät voi vaikuttaa samalla tavalla kansainväliseen talouteen kuin isot maat, joten valtion ja taloudellisten organisaatioiden yhteistyö niin taloudellisessa kuin myös sosiaalisissa kysymyksissä on hyvin tärkeää.

Suomessa sosiaaliseen korporatismiin perustuva tulopolitiikka on toiminut keskeisenä hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan välineenä ennen kaikkea tulojaon, mutta myös palkkatyössä olevien köyhyyden näkökulmasta. Keskitettyjä palkkaratkaisuja eivät murtaneet edes 1990-luvun alun taloudellinen laskusuhdanne ja sen myötä syntynyt suurtyöttömyys. Palkansaajajärjestöt ovat pitäneet pintansa 1990-luvulla ja pyrkineet edelleen keskitettyihin ja maltillisiin tulo- ja palkkatarkoituksiin, eikä korkean järjestäytymisasteen peruspilareita ole murrettu (Julkunen 2001, 101-102).

Merkittävää köyhyyden näkökulmasta on ollut ensinnäkin se, että sosiaalisen korporatismiin kautta palkkaratkaisuissa on voitu periaatteessa määrittellä palkkataso, jossa vähimmäispyrkimyksenä on riittäväksi katsotun toimeentulon turvaaminen. Toiseksi, Suomessa työmarkkinoilla olevien naisten määrä on kansainvälisesti tarkastellen hyvin korkea ja näin suurin osa työkäisistä perheistä on kahden elättäjän perheitä. Nämä Pohjoismaille tyypilliset piirteet ovat vaikuttaneet, hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan ohella, palkkatyössä olevien köyhyyden alhaisuuteen.

Keskustelu työmarkkinoiden muutoksesta on kääntynyt Katzensteinin ehdottamasta sosiaalisen korporatismiin kehittämisestä toiseen suuntaan: Suomessakin on puhuttu työmarkkinoiden joustavuuden lisäämisestä esimerkiksi palkkojen ja työaikojen suhteen (esim. Kasvio 1994). Käytännössä tämä tarkoittaisi muun muassa matalapalkkaisten työpaikkojen luomista ja epätyypillisten työsuhteiden lisäämistä. Matalapalkka-alojen työllisyyskehityksen esteiden poistamista on lisääntyvässä määrin esitetty yhdeksi työttömyyden ratkaisukeinoksi (ks. esim. Holm & Vihriälä 2002). Pahimpana esteenä matalan tuottavuuden työpaikkojen syntymiselle on pidetty liian korkeita työvoimakustannuksia. Työntekijöiden palkkaamista on pidetty liian kalliina yrityksille. Työttömyysongelman helpottumisen kannalta matalapalkkaisten työpaikkojen syntyminen olisi yksi keino, mutta eri asia on se, ratkeaisivatko työttömien toimeentulo-ongelmat matalapalkka-alalle työllistymisen myötä.

Toinen keskeinen tekijä palkkatyössä olevien köyhyyden kannalta ovat määräaikaiset ja osa-aikaiset työsuhteet. Määräaikaiset työsuhteet liittyvät ennen kaikkea työmarkkinoille tulon yhteyteen. Nuorten lisäksi määräaikaiset palvelussuhteet ovat yleisiä myös naisilla (Nurmi 1999, 28-31). Taloudellisen toimeentulon kannalta määräaikaiset työsuhteet eivät välttämättä ole pulma, sillä määräaikaisten

ILPO AIRIO JA MIKKO NIEMELÄ

työsuhteiden ollessa kokopäiväisiä köyhyysriski palkkatulojen vuoksi ei ole korkea. Määräaikaisten työsuhteiden ongelmat saattavatkin piillä toisaalla - ennen kaikkea epävarmuutena ja turvattomuutena työn jatkuvuudesta. Lisäksi määräaikaisten työsuhteiden epävakaus altistaa enemmän suoranaistulle toimeentulovaikeuksille kuin jatkuvat työsuhteet (Kauhanen 2002, 96). Tärkein syy toimeentulovaikeuksiin määräaikaisilla työntekijöillä liittyy työttömyyteen. Määräaikaisiin työsuhteisiin liittyvä epävarmuus heijastuu siis myös toimeentulon epävarmuuteen.

Köyhyyden kannalta määräaikaisia työsuhteita ongelmallisempia saattavat olla osa-aikatyöt. Suomessa osa-aikatyötä tehdään kuitenkin kansainvälisesti verraten vähän. Lisäksi osa-aikaisten työntekijöiden määrä on 1990-luvulla kasvanut Suomessa hyvin maltillisesti (Kauhanen 2003, 15). Suomessa osa-aikaisuus ei johdu siitä, että työntekijä vapaaehtoisesti tekisi vähemmän töitä. Tutkimukset nimittäin osoittavat, että jopa noin puolet palvelualojen osa-aikaisista työntekijöistä haluaisi tehdä samaa työtä kokoaikaisena (Kauhanen 2003). Osa-aikatöiden tekijät näyttävät olevan naisia (Julkunen & Nätti 2002, 251-252). Täten niin määräaikaisten kuin osa-aikatöiden näkökulmasta naisten asema työmarkkinoilla on miehiä heikompi, mikä saattaa näin olla yhteydessä myös köyhyyteen.

Köyhyyden ja palkkatyön väliseen yhteyteen liittyen keskeinen seikka on lisäksi se, millä tavoin kotitaloustekijät liittyvät työmarkkinaosallistumiseen ja tätä kautta köyhyydestä saatavaan kuvaan (esim. Härkönen & Kosonen 2003). Toisaalta kyse on eri kotitaloustyyppien välisistä eroista. Onko esimerkiksi yksin asuvilla tai yksinhuoltajakotitalouksilla suurempi köyhyysriski sen vuoksi, että heillä ei ole mahdollisuutta toisen aikuisen antamaan taloudelliseen tukeen? Toisaalta kyse on epävakaiden työmarkkina-asemien kasautumisesta samaan parisuhteeseen. Aiempien tutkimustulosten (esim. Aalto 1996; Halvorsen 1999; Virmasalo 2002a) mukaan puolisoitten työmarkkina-asemien välillä vallitsee selkeä riippuvuus: työttömyydellä, osa-aikatyön tekemisellä ja lyhyillä työsuhteilla on taipumus kasautua samaan parisuhteeseen. Tällöin perheen toimeentulon kannalta on keskeistä, ei vain toisen puolison tilanne, vaan molempien puolisoitten asema työmarkkinoilla.

Tutkimusongelmat ja aineisto

Työssä olevien köyhyyttä ei ole havaittu laajamittaiseksi ongelmaksi 1990-luvulla tapahtuneista sosiaalipolitiikan ja työmarkkinoiden muutoksista huolimatta (esim. Ritakallio 2001). Vaikka palkkatyössä olevien köyhyys saattaa olla määrällisesti vähäistä, on todennäköistä, että myös työssä olevien keskuudessa on väestöryhmiä, jotka kärsivät toimeentulovaikeuksista muita enemmän. Työn määräaikaisuus,

osa-aikaisuus, työsuhteiden katkonaisuus sekä niihin liittyvät kotitaloustekijät, kuten epävakaiden työmarkkina-asemien kasautuminen samaan parisuhteeseen, saattavat olla tekijöitä, jotka myös Suomessa voivat olla yhteydessä palkkatyössä olevien köyhyyteen.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sitä, kuinka laajaa työssä olevien köyhyys ylipäänsä on Suomessa ja onko työssä olevien köyhyudessa tapahtunut muutoksia 1990-luvun lopulla. Lisäksi kiinnostuksen kohteena on se, millaisia vaikutuksia työmarkkinatekijöillä (määräaikaiset - ja osa-aikaiset työsuhteet) ja kotitaloustekijöillä on työssä olevien köyhyysriskiin. Tutkimustehtävät ovat tiivistetysti seuraavat:

1. Työssä olevien köyhyysriski muihin työmarkkina-asemiin verrattuna

- Kuinka laajaa työssä olevien köyhyys on Suomessa?
- Onko työssä olevien köyhyudessa tapahtunut muutoksia 1990-luvun lopulla?

2. Työssä olevien köyhyysriskit eri väestöryhmissä?

• Onko työssä olevien keskuudesta löydettävissä väestöryhmiä, joihin köyhyys erityisesti paikantuu?

3. Työssä olevien köyhyysriskit työsuhteen mukaan?

• Onko työsuhteen luonteella ja jatkuvuudella yhteyttä köyhyyteen?

• Onko epävakaiden työmarkkina-asemien kasautumisella samaan parisuhteeseen yhteyttä köyhyyteen?

Tutkimuksen aineistoina ovat Turun yliopiston Sosiaalipolitiikan laitoksella vuosina 1995 ja 2000 kerätyt kyselytutkimukset. Molemmat aineistot ovat poikkileikkausaineistoja. Vuonna 1995 kerätyn kyselyn "Suomalaisten hyvinvointi ja toimeentulo sekä niihin liittyvät arvot ja asenteet" otos muodostettiin satunnaisotannalla 18-70 -vuotiaista suomenkielisestä väestöstä. Aineiston otos oli 3000 henkeä ja lomakkeen palautti 1859 henkilöä. Tavoittamatta jäi 141 henkilöä. Vastausprosentti oli täten 65. (Ks. Kangas & Ritakallio 1996, 5-6.)

Vuonna 2000 kerätty kysely on nimeltään "Tutkimus väestöryhmien välisistä hyvinvointieroista ja hyvinvointiongelmien paikantumisesta 2000". Kysely on osa Suomen Akatemian "Laman opetukset" - tutkimusprojektia (ks. Ritakallio 2001). Tämä kysely on vuoden 1995 kyselyn toisinto, jossa säilytettiin vertailukelpoisuus vuoden 1995 lomakkeeseen. Aineiston otos muodostettiin satunnaisotannalla 18-70 -vuotiaista suomenkielisestä väestöstä. Aineiston otos oli 4001 henkeä ja lomakkeen palautti 2400 henkilöä. Tavoittamatta jäi 45 henkilöä. Vastausprosentti oli täten 61.

Aineistoista tehdyt katoanalyysit osoittavat aineistojen edustavan väestöä hyvin (ks. Kangas & Ritakallio 2003). Hyvinvointitutkimuksissa työttömät ovat usein aliedustettuina, mutta näissä kyselyissä heidän osuutensa on sama kuin koko väestössäkin kyseisinä vuosina. Myös työssä olevien osuus on samaa luokkaa kuin koko väestössä.

ILPO AIRIO JA MIKKO NIEMELÄ

Voidaankin olettaa, että aineistot ovat edustavia tutkimuksen tarpeisiin.

Menetelmät

Köyhyyskirjallisuudessa on keskusteltu laajasti niin köyhyyden käsitteestä kuin sen mittaamistavoista. Täydelliseen yhteisymmärrykseen "oikeasta" köyhyysmittarista ei olla vielä kukaan päästy (keskustelusta esim. Gordon & Townsend 2000). Yhtenä vaihtoehtona on, että köyhyyttä lähestytään moniulotteisesti käyttäen useampaa köyhyysmittaria rinnakkain (esim. Halleröd 1991; Kangas & Ritakallio 2003). Tässä tutkimuksessa köyhyyttä mitataan suhteellisella tulometodilla, toimeentulotukiasiakkuudella ja konsensuaalisen deprivaaation mittarilla (ks. taulukko 1).

Taulukko 1. Köyhyysrajat eri mittareilla.

Köyhyysmittari	Köyhyysraja
Suhteellinen tulometodi (TULOT)	50 % kotitalouden käytettävissä olevien ekvivalenttitulojen mediaanista ¹
Konsensuaalinen deprivaaatio (PUUTE)	Vähintään kolmen välttämättömyystekijän puute ²
Toimeentulotukiasiakkuus (SOSTSTO)	"Kyllä" -vastaus kysymykseen "Oletko viimeksi kuluneen vuoden aikana saanut toimeentulotukea?"

¹ Käytetty kulutusyksikköluokitus OECD:n (perinteinen) ekvivalenssiskaala. Köyhyysraja vuonna 1995: 2 175mk/kk, vuonna 2000: 2 765mk/kk.

² Välttämättömyystekijät vuonna 1995: Terveyspalvelut (96 % piti välttämättömyytenä), lämmin ruoka vähintään kerran päivässä (95%), pesukone (88%), hammaslääkäri kerran vuodessa (82%), pölynimuri (80%), nykyaikainen asunto (78%), mahdollisuus käyttää julkisia liikennevälineitä (77%), kotivakuutus (66%), tilava asunto (59%), parturissa tai kampaajalla käynti vähintään kerran kolmessa kuukaudessa (59%), sanomalehti (53%) ja pakastin (52%). Välttämättömyystekijät vuonna 2000: Terveyspalvelut (97%), lämmin ruoka kerran päivässä (96%), pesukone (88%), hammaslääkäri kerran vuodessa (83%), pölynimuri (83%), nykyaikainen asunto (80%), mahdollisuus käyttää julkisia liikennevälineitä (72%), kotivakuutus (70%), parturissa tai kampaajalla käynti vähintään kerran kolmessa kuukaudessa (62%), puhelin (57%), tilava asunto (57%), pakastin (55%) ja televisio (51%).

Useampien mittareiden yhtäaikaista ja vertailevaa käyttöä mahdollistaa moniulotteisen lähestymistavan köyhyyteen. Suhteellinen tulometodi mittaa lähinnä pienituloisuutta. Sitä on käytetty ennen kaikkea kansainvälisen vertailevan köyhyystutkimuksen piirissä (esim. Mit-

chell 1991). Konsensuaalinen deprivatio mittaa tulometodia laajempaa tarpeentyydytyksen deprivatiota, sillä siinä kiinnostus kohdistuu elämiseen tarvittavien välttämättömyyksien vastentahtoiseen puutteeseen. Menetelmässä taloudellisten resurssien puutteesta johtuva välttämättömyyshyödykkeiden puute estimoidaan väestön mielipiteen pohjalta. Köyhyysraja määritellään aikaisempien tutkimusten tapaan siten, että ne, joilla ei ole varaa kolmeen tai useampaan välttämättömyyteen luokitellaan köyhiksi (Mack & Lansley 1985). Toimeentulokiasiakkuutta voidaan pitää tietyllä tapaa poliittis-hallinnollisena lähestymistapana. Sen on sanottu tavoittavan muita mittareita paremmin epävakaat elämäntilanteet (Ritakallio 1991). Esimerkiksi työmarkkinatekijät, kuten määräaikaiset ja osa-aikatyöt ja työttömyys, ovat elämäntilanteen epävakaisuuteen viittaavia.

Analyyseissä väestöryhmien köyhyysriskiä tarkastellaan köyhyysasteittain. Aluksi köyhyyttä tarkastellaan työmarkkina-aseman mukaan, jonka avulla saadaan yleiskuva siitä, mihin työmarkkina-asemaan köyhyys paikantuu ja kuinka laajaa työssä olevien köyhyys Suomessa on sekä onko köyhyyden paikantumisessa tapahtunut muutoksia vuosien 1995 ja 2000 välillä. Tarkasteltavina ryhminä ovat työssä olevat, työttömät, eläkeläiset, opiskelijat ja muut (esim. kotiäidit/-isät, varusmiespalveluksessa olevat).

Yleisen työmarkkina-asemien vertailun jälkeen tutkitaan vain palkkatyössä olevien köyhyyttä. Tällöin tarkastelusta poistuvat edellisessä analyysissä mukana olleet työttömät, eläkeläiset, opiskelijat ja muut. Tarkastelu aloitetaan analysoimalla palkkatyössä olevien köyhyysriskiä, jossa muuttujina ovat koulutus, ikä, kotitaloustyyppi, lasten lukumäärä kotitaloudessa ja (yksin asuvien ja yksinhuoltajien tapauksessa) sukupuoli. Tämän jälkeen kiinnostus kohdistuu köyhyyden ja työsuhteen väliseen yhteyteen. Työsuhdetta tarkastellaan toisaalta työsuhteen luonteen ja toisaalta työsuhteen jatkuvuuden näkökulmasta. Työsuhteen luonteella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, onko työ kokopäiväistä vai osa-aikaista. Työsuhteen jatkuvuus on edellisen tapaan kaksiluokkainen: jatkuva työsuhde ja määräaikainen työsuhde. Työsuhteen luonnetta ja jatkuvuutta tutkitaan erikseen parisuhteessa olevien kohdalla. Tällöin voidaan tarkastella epävakaiden työmarkkina-asemien kasautumista samaan parisuhteeseen ja sen yhteyttä köyhyyteen. Kaikki analyyseissa käytettävät muuttujat perustuvat poikkileikkaushetken haastattelutietoihin.

Työssä olevien köyhyys vuosina 1995 ja 2000

Työmarkkina-asemien mukainen yleinen vertailu (taulukko 2) tukee näkemystä, että köyhyys paikantuu työttömiin. Työssä olevien köyhyys on pientä ja miltei kaikilla mittareilla alhaisempaa kuin koko väestössä. Yleisesti köyhyys väheni vuodesta 1995 kaikilla muilla mitta-

reilla paitsi pienituloisuuden suhteen. Työttömillä tilanne on kuitenkin pulmallisempi: pienituloisuus kasvoi roimasti vuodesta 1995 ja kahden muun mittarin suhteen tapahtui hienoista köyhyiden kasvua. Pienituloisuus kuvaa parhaiten myös opiskelijoiden köyhyyttä. Tuloilla mitattu köyhyys kasvoi opiskelijoilla selkeästi, kun taas välttämättömyyshyödykkeiden puutteen ja toimeentulotukiasiakkuuden näkökulmasta köyhyys pieni.

Taulukko 2. Köyhyyshriskit (%) työmarkkina-aseman mukaan kolmella köyhyyshyysmittarilla vuosina 1995 ja 2000.

	Tulot	Puute	Soststo
Töissä	3.0 / 4.5	8.0 / 4.0	3.7 / 2.7
Työtön	14.6 / 28.3	27.7 / 30.8	29.1 / 32.0
Eläkkeellä	10.2 / 3.3	8.1 / 7.1	4.3 / 1.7
Opiskelija	25.5 / 40.8	23.9 / 15.2	19.1 / 11.4
Muu	16.1 / 11.7	16.1 / 11.7	9.5 / 9.1
Yhteensä (koko väestö)	8.7 / 9.8	12.6 / 8.4	9.1 / 6.6
Khi ² -testi	(.000 / .000)	(.000 / .000)	(.000 / .000)

Yleisen tarkastelun perusteella ei siis voida puhua, että palkkatyössä olevien köyhyys olisi muodostunut yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, eikä myöskään siitä, että kehityskulku olisi mennyt 1990-luvun lopulla kohti working poor -ongelmaa. Palkkatyössä olevien köyhyys on yleisellä tasolla marginaalinen ongelma ennen kaikkea verrattaessa tilannetta työttömiin. Näyttääkin selvältä, että jos yhteiskunnassa valitsevaa köyhyyttä halutaan vähentää niin parhaimpaan tulokseen pääsee kohdistamalla toimenpiteet nimenomaan työttömien aseman parantamiseksi. Kestävin vaihtoehto, jonka myös tämä tarkastelu osoittaa, on luonnollisesti työllistyminen.

Seuraavaksi kiinnostus kohdistuu siihen, koskeeko edellisen tarkastelun antama kuva työssä olevien köyhyydestä kaikkia väestöryhmiä. Taulukossa 3 tarkastellaan työssä olevien köyhyyshyysriskejä koulutuksen, iän, kotitaloustyypin, lasten lukumäärän ja sukupuolen mukaan. Näistä kaikkein selkeimpiä tuloksia antavat ikä, kotitaloustyyppi ja lasten lukumäärä. Nuorten (alle 25-vuotiaiden) köyhyyshriski on sekä välttämättömyyshyödykkeiden puutteen että toimeentulotuen asiakkuuden osalta kaikkein korkein. Nuorten tilanne on kuitenkin

selkeästi parantunut vuodesta 1995. Yleisesti köyhyysriski pienenee miltei lineaarisesti vanhempaan ikäryhmään siirryttäessä. Nämä havainnot ovat odotettuja. Nuorten kohdalla näkyy heidän suuri osuutensa epätyypillisten työsuhteiden tekijöistä. Tämä lisää jonkin verran nuorten köyhyysriskiä. Vastaavasti vanhempien ikäluokkien kohdalla henkilöt, jotka ovat töissä selvisivät lamasta keskimääräistä paremmin (esim. Virmasalo 2002b). He ovat kohtalaisen hyvin toimeentulevia ja heidän työsuhteensa ovat usein kokopäiväisiä ja jatkuvia (ks. myös Blom & Melin 2002, 52).

Taulukko 3. Työssä olevien köyhyysriskit (%) eri väestöryhmissä vuosina 1995 ja 2000 kolmella köyhyysmittarilla (tilastolliset merkitsevyydet sulkeissa; χ^2 -testi).

	Tulot	Puute	Soststo
Yhteensä	3.0 / 4.5	8.0 / 4.0	3.7 / 2.7
Koulutus	(.105 / .002)	(.019 / .082)	(.300 / .224)
Perusaste	3.9 / 7.2	11.3 / 5.7	2.9 / 3.0
Keskiaste	3.3 / 5.0	7.8 / 4.3	4.4 / 3.2
Korkea-aste	- / 1.1	2.6 / 2.1	1.8 / 1.3
Ikä	(.483 / .023)	(.000 / .032)	(.000 / .020)
Alle 25-vuotiaat	7.3 / 7.7	26.7 / 10.7	22.7 / 6.8
25 – 34-vuotiaat	1.9 / 2.0	10.2 / 4.2	3.8 / 4.5
35 – 44-vuotiaat	3.1 / 7.1	6.1 / 4.9	3.8 / 3.2
45 – 54-vuotiaat	3.0 / 4.3	6.7 / 3.5	1.3 / 1.1
Yli 55-vuotiaat	3.4 / 2.6	3.3 / 1.3	- / 1.8
Kotitaloustyyppi¹	(.307 / .000)	(.000 / .001)	(.000 / .000)
Yksin asuva	2.4 / 1.5	17.6 / 7.6	5.6 / 7.2
Lapseton pariskunta	1.4 / 0.8	5.8 / 2.1	2.0 / 1.8
Lapsiperhe	4.1 / 6.9	4.6 / 3.0	3.2 / 1.4
Yksinhuoltaja	2.9 / 12.5	29.4 / 10.6	18.2 / 9.8
Lasten lukumäärä	(.007 / .000)	(.385 / .387)	(.162 / .723)
Ei yhtään	1.9 / 2.4	9.6 / 4.3	3.1 / 3.1
Yksi	3.1 / 5.0	7.2 / 3.4	3.7 / 2.5
Kaksi	2.5 / 4.8	6.2 / 2.7	3.1 / 1.8
Kolme tai enemmän	8.7 / 20.0	5.6 / 6.7	8.0 / 2.2
Sukupuoli²	(.134 / .824)	(.472 / .467)	(.609 / .453)
Nainen	1.0/3.8	21.8/9.2	9.1/6.8
Mies	4.8/3.3	17.2/9.2	6.8/9.4

¹ Lapsiperheiden ja yksinhuoltajien kohdalla kotitaloudet, joissa alle 18-vuotiaita lapsia.

² Yksin asuvat ja yksinhuoltajat

Kotitaloustyyppien mukaan yksinhuoltajilla on selvästi suurin köyhyysriski jokaisella mittarilla. Toimeentulotuen asiakkuuden ja välttämättömyyshyödykkeiden puutteen näkökulmista tilanne on heillä kuitenkin 1990-luvun lopulla parantunut. Näillä kahdella mittarilla yksin asuvien aikuisten riskit ovat yksinhuoltajien jälkeen suurimmat. Lapsiperheiden kohdalla kiintoisaa on se, että heidän köyhyysriskinsä on suurta pienituloisuuden kohdalla, mutta muilla mittareilla heidän tilanteensa näyttää varsin hyvältä. Lasten lukumäärän osalta, jossa tilastollisesti merkitseviä lukuja molemmilta vuosilta on vain pienituloisuuden kohdalta, suurin köyhyysriski on monilapsisissa perheissä.

Eri mittarit antavat toisistaan poikkeavan kuvan, kun 1990-luvun lopulla tapahtuneita muutoksia tarkastellaan kotitaloustyyppien suhteen. Konsensuaalisen deprivaaation mukaan köyhyysriskit ovat pienentyneet kaikissa ryhmissä. Toimeentulotuen asiakkuuden suhteen kiintoisa havainto on kuitenkin se, että yksin asuvien riski toimeentulotuen asiakkuuteen on kasvanut, kun se muissa ryhmissä on pienentynyt.

Taulukossa 4 palkkatyössä olevien köyhyyden tarkastelua on jatkettu tutkimalla työsuhteen ja köyhyyden välisiä yhteyksiä aluksi yleisesti työsuhteen luonteen ja jatkuvuuden suhteen kaikkien palkkatyössä olevien keskuudessa. Tämän jälkeen tarkastelu on rajattu pariskuntiin, jolloin voidaan tutkia epävakaiden työmarkkina-asemien kasautumista samaan parisuhteeseen ja sen yhteyttä köyhyyteen.

Kokopäivätyön ja osa-aikaisen työn kohdalla tulokset eivät ole yllättäviä. Osa-aikatyötä tekevien köyhyysriski on selkeästi korkeampi kuin kokopäivätyössä olevilla. Sama trendi löytyy myös työsuhteen jatkuvuuden kohdalla, jossa määräaikaisissa työsuhteissa olevien köyhyysriski on selkeästi korkeampi kuin jatkuvassa työsuhteessa olevilla (myös Kauhanen 2002). 1990-luvun lopun muutokset köyhyydessä sekä työsuhteen luonteen että jatkuvuuden kohdalla noudattavat samaa kehityslinjaa yleisen köyhyyden kanssa: pienituloisuus on hienoisesti lisääntynyt, mutta välttämättömyyshyödykkeiden puutteen ja toimeentulotukiasiakkuuden suhteen köyhyysriskit ovat pienentyneet. Erot ryhmien välillä ovat kuitenkin edelleen selkeät vielä 2000-luvulle siirryttäessäkin.

Pariskuntien kohdalla työsuhteen ja köyhyyden välinen yhteys saattaa näkyä ennen kaikkea silloin kun työsuhteen epävakaisuus kasautuu samaan parisuhteeseen. Taulukon 4 tulokset tukevatkin tätä olettamusta. Työsuhteen luonteen mukaisessa tarkastelussa köyhyysriski on äärimmäisen pieni kun pariskunnan molemmat osapuolet ovat kokopäiväisesti työssä. Vastaavasti toisessa ääripäässä, jossa epävakaat työmarkkina-asetat ovat kasautuneet samaan parisuhteeseen köyhyysriski on korkein. Toisin sanoen, köyhyysriski kasvaa siirryttäessä vakaista työmarkkina-asetamista epävakaisiin. (Aalto 1996.) Työsuhteen jatkuvuuden osalta tulokset noudattelevat samaa

trendiä kuin edellä. Pienin köyhyysriski on niillä pariskunnilla, joilla molemmilla on jatkuva työsuhde. Vastaavasti niillä pariskunnilla, joilla on kaikkein epävakain tilanne (määräaika-työtön) köyhyysriski on suurin.

Taulukko 4. Palkkatyössä olevien köyhyysriskit (%) työsuhteen mukaan vuosina 1995 ja 2000 (tilastolliset merkitsevyydet sulkeissa; χ^2 -testi).

	Tulot	Puute	Soststo
KAIKKI			
Työsuhteen luonne	(.000 / .000)	(.024 / .013)	(.000 / .001)
Kokopäivätyö	2.3 / 3.7	7.4 / 3.6	2.5 / 2.2
Osa-aikatyö	11.0 / 11.8	14.9 / 8.0	15.6 / 7.2
Työsuhteen jatkuvuus	(.020 / .000)	(.002 / .000)	(.000 / .000)
Jatkuva	2.9 / 3.4	6.5 / 3.2	2.2 / 2.3
Määräaikainen	6.2 / 8.2	12.8 / 7.2	7.6 / 4.9
PARISKUNNAT¹			
Työsuhteen luonne	(.000 / .000)	(.000 / .322)	(.000 / .000)
Kokopäivätyö – kokopäivätyö	1.6 / 2.2	2.8 / 1.9	0.5 / 0.6
Kokopäivätyö – osa-aikatyö	4.3 / 6.9	- / 3.8	- / 1.9
Kokopäivätyö – työtön	4.3 / 6.4	14.6 / 1.7	4.9 / 5.9
Kokopäivätyö – muu ²	9.0 / 6.6	6.3 / 1.9	4.7 / 4.0
Osa-aikatyö – osa-aikatyö / työtön / muu	15.8 / 13.7	20.5 / 5.8	18.4 / 7.7
Työsuhteen jatkuvuus	(.045 / .000)	(.000 / .005)	(.000 / .000)
jatkuva – jatkuva	2.5 / 1.8	1.1 / 1.2	0.7 / 0.6
jatkuva – määräaika	4.6 / 4.5	5.4 / 4.9	0.7 / 0.5
määräaika – määräaika	5.8 / 6.4	4.2 / 6.2	- / 4.0
jatkuva – ei työssä	7.7 / 5.4	11.5 / 2.2	5.2 / 4.3
määräaika – ei työssä	9.5 / 13.7	14.4 / 6.1	12.4 / 6.0

Muutokset vuosien 1995 ja 2000 välillä ovat työsuhteen luonteen ja jatkuvuuden kohdalla melko samanlaisia. Niissä ryhmissä, joissa oli vuonna 1995 korkea köyhyysriski tapahtui köyhyyden pienentymistä, mutta muissa ryhmissä tilanne on pysynyt melko vakaana. Kuitenkin työsuhteen jatkuvuuden kohdalla tuloköyhyys on epävakaisimmassa tilanteessa edelleen heikentynyt. Yleisesti voidaan sanoa, että pariskuntien tarkastelun kautta voidaan jälleen palata johtopäätökseen (ks. taulukko 2), että ennen kaikkea työttömyys on tekijä, joka köyhyysmitasta riippumatta on selkeästi yhteydessä köyhyyteen. Tämä näkyy esimerkiksi silloinkin, vaikka pariskunnan toinen osapuoli olisi kokopäiväisessä tai jatkuvassa työsuhhteessa. Luonnollisesti tilanne vain pahenee, kun työmarkkina-asemien epävakaisuus alkaa kasaantua samaan parisuhteeseen. Tulokset tukevat aiempia tutkimuksia,

ILPO AIRIO JA MIKKO NIEMELÄ

joissa on tarkasteltu työmarkkina-asemien kasautumista samaan parisuhteeseen. Tiina Aallon (1996, 170-173) mukaan perheen toimeentulo on selkeässä yhteydessä työmarkkina-aseman vakauteen ja kuten tässäkin tutkimuksessa on tullut ilmi, Aalto toteaa, että työttömyys on suurin toimeentulo-ongelmien aiheuttaja etenkin silloin, kun se kasautuu perheen sisällä.

Johtopäätökset

Tulokset työssä olevien köyhyydestä ovat kaiken kaikkiaan varsin maltillisia. Yleisen työmarkkina-asemien vertailun perusteella ei voida sanoa, että palkkatyössä olevien köyhyys olisi muodostunut ongelmalliseksi, eikä kehitys 1990-luvun lopulla ole mennyt kohti working poor -ongelmaa. Köyhyys näyttääkin kohdistuvan ennen kaikkea työttömiin ja mikä huolestuttavinta, heidän tilanteensa on muista ryhmistä poiketen heikentynyt edelleen 1990-luvun lopulla (myös Ritakallio 2001). Toisaalta, pelkästään työssä olevien köyhyyden näkökulmasta, tulos antaa vahvistusta sille yleiselle käsitykselle, että Suomessa harjoitettu työmarkkinapolitiikka on toiminut hyvin. Työn tekeminen on hyvä turva köyhyyttä vastaan.

Palkkatyössä olevien keskuudesta löytyy kuitenkin ryhmiä, joiden köyhyysriskit ovat korkeita. Kotitaloustekijöitä pohdittaessa kiintoisaa kysymys on se, turvaako perhe työn ohella köyhyydeltä. Kotitaloustyyppien mukaisessa tarkastelussa nousivat esiin yksinhuoltajat, joilla on selkeästi suuri köyhyysriski jokaisella köyhyysmitalla. Lisäksi 1990-luvun lopulla tapahtuneita muutoksia tarkasteltaessa on huomattava, että yksin asuvien tilanne on heikentynyt, kun köyhyyden mittarina pidetään toimeentulotuen asiakkuutta. Tämä on syytä nostaa esiin, sillä yksin asuvien heikko taloudellinen tilanne on jäänyt lapsiperheiden varjoon niin tieteellisessä kuin julkisessa keskustelussa – siitäkin huolimatta, että myös muissa yhteyksissä on todettu juuri tämän väestöryhmän heikko tilanne (esim. Ritakallio 2001). Yksinhuoltajien heikko asema selittyy pitkälti siten, että he joutuvat usein sovittamaan yhteen palkkatyössä käymisen ja hoivatyön.

Perheen merkitys taloudelliselle toimeentulolle näkyy myös siinä, että köyhyysriski on selkeästi suurin parisuhteissa, joissa epävakaa työmarkkina-asemat ovat kasautuneet. Pienetkin muutokset työsuhteen luonteessa tai jatkuvuudessa näkyvät helposti köyhyysriskin muutoksena. Työmarkkinoiden epävakautuminen vaikuttaa olevan suuri riskitekijä, joka voi edistää working poor -ilmiön esille tulemistä Suomessa.

Tulosten mukaan työssä olevien köyhyysriskeissä oli vaihtelua kotitaloustekijöiden lisäksi myös muissakin väestöryhmittäisissä teki-joissä. Lasten lukumäärän mukaisessa tarkastelussa suurin köyhyysriski on monilapsisissa perheissä ja iän mukaan nuorten tilanne on

heikoin. Epättyypillisten työsuhteiden tekeminen on yleistä nuorten keskuudessa ja tämä näkyy myös heidän suurempina toimeentulo-ongelmina.

Työsuhteen mukaisessa tarkastelussa nousee esiin ennen kaikkea työsuhteen luonne eli kokopäivätyön ja osa-aikatyön välinen ero. Tämä näkyy niin yksilöiden kuin pariskuntienkin tasolla. Tulos ei ole yllättävä, mutta jos yhä useammat työntekijät joutuvat tulevaisuudessa tekemään niin sanottua vastentahtoista osa-aikatyötä, eli työntekijä haluaisi tehdä enemmän työtunteja kuin hänellä on mahdollisuuksia, ovat työsuhteen luonteen mukaiset erot köyhyysriskeissä huolestuttavan suuret.

Työsuhteen jatkuvuus antaa maltillisempia tuloksia kuin työsuhteen luonteen mukainen tarkastelu. On kuitenkin havaittavissa, että määräaikaisissa työsuhteissa köyhyysriski on korkeampi kuin jatkuvissa työsuhteissa. Tämä tukee aikaisempia havaintoja siitä, että määräaikaiset työsuhteet lisäävät epävarmuutta työmarkkinoilla (Kauhanen 2002). Yleisesti on kuitenkin niin, että näiden ryhmien tilanne on keskimäärin parantunut 1990-luvun lopulla noudattaen näin samaa linjaa kuin palkkatyössä olevilla keskimäärin.

Verrattaessa tutkimuksen tuloksia aikaisempiin tutkimustuloksiin on kiintoisaa havaita, että vaikka yleisesti palkkatyössä olevien köyhyys ei ole Suomessa lainkaan sitä luokkaa, mitä se on esimerkiksi angloamerikkalaisissa maissa, niin ryhmät, joilla on suurimmat köyhyysriskit ovat miltei samoja. Kuten tässäkin tutkimuksessa, palkkatyössä olevien köyhyyden on todettu kohdentuvan ennen kaikkea yksinhuoltajiin ja nuoriin työntekijöihin. Samoin epävakaa työmarkkina-aseman ja epättyypillisten työsuhteiden on todettu lisäävän palkkatyössä olevien köyhyysriskiä (Eardley 1998; Kim 1998).

Pohdittaessa tutkimuksen tuloksia suomalaisten työmarkkinoiden suhteen voidaan sanoa, että tulokset tukevat Blomin ja Melinin (2002, 56-57) näkemystä siitä, että työmarkkinoiden epävarmuus näkyy ennen kaikkea työmarkkina-asemaltaan marginalisoituneiden ja palkkatyössä käyvien välillä. Toiseksi työmarkkinoiden epävarmuus näkyy siinä, että yksinhuoltajat, nuoret työntekijät ja epävakaisissa työmarkkina-asemissa työskentelevät, ovat taloudellisen toimeentulon näkökulmasta heikoimmassa asemassa. Työ näyttää kuitenkin turvaavan köyhyydeltä melko varmalla todennäköisyydellä. Tässä mielessä suomalainen työmarkkinapolitiikka näyttää olevan onnistunutta. 1990-luvun muutoksia pohdittaessa on tietysti muistettava, että edellisen vuosikymmenen lopulla tapahtuneet sosiaalipoliittiset muutokset saattavat näkyä vasta myöhemmin, jolloin tässä tarkasteltu ajanjakso on liian lyhyt kuvaamaan muutoksen vaikutuksia.

Kirjallisuus

- Aalto, Tiina (1996). Epävakaisten työmarkkina-asemien kasautuminen samaan parisuhteeseen. Teoksessa Olli Kangas & Veli-Matti Ritakallio (toim.): Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. *Stakes, Tutkimuksia* 65, 157-176.
- Bane, Mary Jo & Ellwood, David T. (1991). Is American Business Working for the Poor? *Harvard Business Review* 69 (5), 58-66.
- Blom, Raimo & Melin, Harri (2002). Luokat ja työmarkkinat 2000-luvun alussa. Teoksessa Timo Piirainen & Juho Saari (toim.): Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perintö? Helsinki: Gaudeamus, 43-59.
- Booth, Charles (1895). *Life and Labour of the People in London*. New York: Macmillan and Co.
- Castles, Francis (1996). Needs-Based Strategies of Social Protection in Australia and New Zealand. Teoksessa Gösta Esping-Andersen (toim.): *Welfare States in Transition. National Adaptations in Global Economies*. London: Sage, 88-115.
- Danziger, Sheldon & Gottschalk, Peter (1986). Work, Poverty and the Working Poor: A Multifaceted Problem. *Monthly Labor Review* 109 (9), 17-21.
- Eardley, Tony (1998). Working but Poor? Low Pay and Poverty in Australia. SPRC Discussion Paper No. 91. Sydney: University of New South Wales.
- Ehrenreich, Barbara (2003). *Nälkäpalkalla*. Juva: WSOY.
- Gordon, David & Townsend, Peter (toim.) (2000). *Breadline Europe. The Measurement of Poverty*. Bristol: The Policy Press.
- Gottschalk, Peter & Smeeding, Timothy (1997). Cross-National Comparisons of Earnings and Income Inequality. *Journal of Economic Literature* 35 (2), 633-687.
- Halleröd, Björn (1991). *Den svenska fattigdomen. En studie av fattigdom och socialbidragstagande*. Lund: Arvik.
- Halvorsen, Knut (1999). Labour Force of married / cohabiting Couples in Norway: Associations and Explanations of (un)employment homogamy. Aalborg: Centre for Comparative Welfare State Studies.
- Hjelt, Vera (1912). Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908-1909. Työtilasto XIII. Helsinki.
- Holm, Pasi & Vihriälä, Vesa (2002). Matalan tuottavuuden työn tuki. Tarpeellinen keino työllisyyden parantamiseksi Suomessa. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita N:o 57. Helsinki.
- Härkönen, Juho & Kosonen, Pekka (2003). Kotitaloudet ja työmarkkinat Euroopan Unionissa - Eroavatko hyvinvointiregimit toisistaan? *Sosiologia* 40 (1), 23-39.
- Julkunen, Raija (2001). Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija & Nätti, Jouko (2002). Sukupuolijaot taloudellisessa nousussa. Teoksessa Timo Piirainen & Juho Saari (toim.): Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perintö? Helsinki: Gaudeamus, 241-257.
- Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen, Heikki A. & Simpura, Jussi (toim.) (2001). Down from the heavens, Up from the ashes. The Finnish economic crisis of the 1990s in the light of economic and social research. VATT-julkaisuja 27:6. Saarijärvi: Gummerus.
- Kangas, Olli (toim.) (2003). Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72, Kansaneläkelaitos: Helsinki.
- Kangas, Olli & Palme, Joakim (2000). Does Social Policy Matter? Poverty Cycles in OECD Countries. *International Journal of Health Services* 30 (2), 335-352.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (1996). Kuka on köyhä? Tutkimushankkeen lähtökohdat ja tavoitteet. Teoksessa Olli Kangas & Veli-Matti Ritakallio (toim.): Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. *Stakes, Tutkimuksia* 65, 1-10.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2003). Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990-luvulla. Teoksessa: Olli Kangas (toim.): Lama varjo ja nousun huuma: Suomalainen yhteiskunta 1990-luvun lopulla. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Kansaneläkelaitos: Helsinki, 49-91.
- Kasvio, Antti (1994). Uusi työn yhteiskunta. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet. Jyväskylä: Gaudeamus.

- Katzenstein, Peter (1985). *Small States in World Markets. Industrial Policy in Europe*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Kauhanen, Merja (2002). Määräaikaiset työsuhteet ja toimeentulon riskit. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 69. Kansaneläkelaitos: Helsinki.
- Kauhanen, Merja (2003). Osa-aikatyö palvelualoilla. Palkansaajien tutkimuslaitos, Tutkimuksia 88. Helsinki.
- Kim, Marlene (1998). The Working Poor: Lousy Jobs or Lazy Workers? *Journal of Economic Issues* March 32 (1), 65-79.
- Mack, Joanna & Lansley, Stewart (1985). *Poor Britain*. London: George Allen & Unwin.
- Millar, Jane (1998). Combining Work and Benefits: Policy and Outcomes in Britain. Paper for Second International Research Conference on Social Security. International Social Security Association, Jerusalem 25th to 28th January 1998.
- Mitchell, Deborah (1991). *Income Transfers in Ten Welfare States*. Aldershot: Avebury.
- Nolan, Brian & Whelan, Christopher, T. (1996). *Resources, Deprivation and Poverty*. Oxford: Clarendon Press.
- Nurmi, Kaarina (1999). Sukupuolet EU:n työmarkkinoilla. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Tasa-arvojulkaisuja 1999:2. Helsinki.
- Palola, Elina (2001) EU:n sosiaalinen koheesio edellyttää aktiivista sosiaali- ja työllisyyspolitiikkaa. *Työpoliittinen aikakauskirja* 44 (2), 70-75.
- Piirainen, Timo & Saari, Juho (toim.) (2002): *Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perintö?* Helsinki: Gaudeamus.
- O'Connor, Inge & Smeeding, Timothy (1993). *Working but Poor: a Crossnational Comparison of Earnings Adequacy*. Luxembourg Income Study, Working Paper No.94. Luxembourg.
- Ringen, Stein (1987). *The Possibility of Politics. A Study in the Political Economy of the Welfare State*. Oxford: Clarendon Press.
- Ritakallio, Veli-Matti (1991). Köyhyys ei tule yksin. Tutkimus hyvinvointipuutteiden kasautumisesta toimeentulotukiasiakkailta. Sosiaali- ja terveyshallitus, Tutkimuksia 11/1991.
- Ritakallio, Veli-Matti (1994). Köyhyys Suomessa 1981-1990. Tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista. *Stakes, Tutkimuksia* 39. Jyväskylä: Gummerus.
- Ritakallio, Veli-Matti (2001). Multidimensional Poverty in the Aftermath of the Recession: Finland in 1995 and 2000. Teoksessa Jorma Kalela, & Jaakko Kiander & Ullamaija Kivikuru & Heikki A. Loikkanen & Jussi Simpura (toim.): *Down from the heavens, Up from the ashes. The Finnish economic crisis of the 1990s in the light of economic and social research*. VATT-julkaisuja 27:6. Saarijärvi: Gummerus, 411-432.
- Rowntree, B. Seebohm (1901). *Poverty. A Study of Town Life*. London: Thomas Nelson & Sons.
- Schiller, Bradley (1994). Who are the Working Poor? *The Public Interest* 115 (Spring), 61-71.
- Timonen, Virpi (2003). Uudet sosiaaliset riskit suomalaisessa ja ruotsalaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Veli-Matti Ritakallio (toim.): *Riskit, instituutiot ja tuotokset. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimus nro. 59. TCWR tutkimuksia nro. 1*. Turku: Painosalama, 19-42.
- van Leeuwen, Jolanda & Pannekoek, Jeroen (2002). To Work Oneself Out of Poverty: the Dutch Experience. *Review of Income and Wealth* 48 (1), 127-140.
- Wilson, William Julius (1996). The Poorest of the Urban Poor: Race, Class and Social Isolation in America's Inner-City Ghettos. Teoksessa Martin Blumer & Anthony M. Rees (toim.): *Citizenship Today. The Contemporary Relevance of T.H. Marshall*. London: UCL Press, 223-248.
- Virmasalo, Ilkka (2002a). Perhe, työttömyys ja lama. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 204, Jyväskylän yliopisto.
- Virmasalo, Ilkka (2002b). Työttömyys ja perheasema Suomessa 1980-1995. *Yhteiskunta-politiikka* 65 (4), 303-314.